

Az elnyomás csapatban károg...

Lugosi Győzővel Búr Gábor és
Szalai László beszélget

Búr Gábor: Tíz évig láttad el az *Eszmélet* felelős szerkesztői feladatkeretét, s több mint húsz éve vagy a szerkesztőség tagja. Most, hogy átadod a stafétabotot, hogyan értékeled a folyóirat szempontjából ezt a tíz évet, illetve közel negyedszázadot?

Lugosi Győző: Nos, ami az elmúlt évtizedet illeti, ez az időszak kétségtelenül a lap erős(ödő) korszaka volt. Az *Eszmélet* pontosan, határidőre megjelent, a lapszámok terjedelmét kb. egyötödével növeltük, sőt, az évtized második felében két könyvsorozatot is elindítottunk: az *Eszmélet Könyvtárban* és az *Eszmélet Kiskönyvtárban* fontos és nívós elméleti-történeti munkákat adtunk közre. Mindehhez a kedvező anyagi kondíciókat – lássunk tisztán – egyrészt annak köszönhető, hogy 2002 és 2010 között a radikális-baloldali rendszerkritikát, amit az *Eszmélet* lényegében egyedül képvisel(t) a hazai folyóiratok között, nem (sem) érte hátrányos megkülönböztetés a *Nemzeti Kulturális Alap* támogatási politikájában, másrészt pedig annak, hogy három baloldali alapítvány – az MSZMP vagyonából a rendszerváltozás idején létrehozott *Szabad Sajtó Alapítvány* (amely az időszak elején még nyereséges *Népszabadság* résztulajdonosa), a *Lukács György* és a *József Attila Alapítvány* – biztosította a lap előállításának mellesleg szerény költségeit. (Nem szoktunk hivatkozni vele, mert nekem, nekünk magától értetődő, de talán itt megemlíthetem: a szerkesztők a kezdetektől társadalmi munkában látják el feladatukat.) Azt gondolom, legfontosabb közös eredményünk ebben a tíz évben – amit személyes sikeremnek is tekintek, s ha valamire, erre valóban büszke vagyok – Mészáros István akadémikus *A tőkén túl* című négykötetes opus magnumának magyar nyelvű kiadása. Hozzáteszem: az érdem oroszlánrészre „házi fordítónké”, Csala Károlyé, hisz’ az anyagi támogatás mit sem ért volna az ő fáradságot nem ismerő elkötelezettsége és rendkívüli fordítói teljesítménye nélkül. Mindannyiunk – szerkesztők, tanácsadók és olvasók – számára kiemelkedő esemény volt, s maradandó emlék marad István, e varázslatos tudású és nagyon szerethető ember látogatása a szerkesztőségnek otthont adó Kossuth Klubban, 2010 októberében.

Szalai László: Mondhatjuk-e hát, hogy az elmúlt tíz év az *Eszmélet* számára sikertörténet volt?

Lugosi Győző: Csak nagy-nagy fenntartással, vagy tán még úgy sem. Szembe kell(ett) néznünk ugyanis azzal, hogy a marxista megalapozottságú társadalomtudomány s mögötte az antikapalista rendszerkritika társadalmi elfogadottsága – a rendszerváltozás immár egyértelműen negatív mérlege, a kapitalizmus „második kiadásának” súlyos kudarcossága ellenére – nem növekedett e tíz évben, sőt, ha a (szélső)jobboldali – múltba forduló és fasisztoid – eszmék terjedését tekintjük, az *Eszmélet* s általában a baloldali rendszerkritika befolyása a magyar szellemi életre, s ami még aggasztóbb: a fiatalok körében inkább gyengült, szinte a peremre szorult.

Szalai László: Mi lehet szerinted e jelenség oka?

Lugosi Győző: A reális okokat alighanem csak később, húsz-ötven év múlva utódaink fogják tudni megválaszolni (ha optimisták vagyunk, s azt gondoljuk, hogy lesznek ilyenek). Egyelőre inkább néhány valószínű összefüggést tudnék megnevezni. Először is látható, hogy a „tőkén túlrá” tekintő társadalmi attitűd egész Kelet-Európában apályát éli – ellentétben a világrendszer másik félperifériáján, Latin-Amerikában ugyancsak az elmúlt két-három évtizedben tapasztalható „dagálllyal”. Kétségtelen, hogy e tekintetben nálunk s talán Szlovákiában meg a balti államokban a legrosszabb a helyzet, Csehországban vagy Szerbiában, Horvátországban, különösen pedig Lengyelországban a rendszerkritikus baloldal párbeszédképes szubkultúráként jelen van a társadalomban, elég, ha a *Krytyka Polityczna* című lap körüli baloldali értelmiségiek országosan kiépült hálózatára s az értelmiségi fiatalok számottevő részében élvezett népszerűségére utalok. Nem hiszem, hogy tévednék, ha a két félperiféria reagálásának szembeszökő különbségét a kapitalista rendszerváltságra az eltérő *középidéjű* (Braudel) múlt különbözőségében vélem megtalálni. Arra gondolok, hogy régióinkban a kapitalista rendszer – a több évtizednyi államszocialista „lekapcsolódás” folytán – nem lett „kihordva”, úgy, ahogyan ez Latin-Amerikában történt. Emiatt (is) lehetett oly tömeges az „utolérési” hiedelem a „jó kapitalizmus” lehetőségével kapcsolatban már a késő Kádár-korban, illetve a rendszerváltozáskor. S bár a vágyalmok pár év alatt szertefoszlottak, a rendszerrel szembeni elégedetlenség továbbra is foglya maradt ennek az illúciónak. Vagyis nem a *meghaladás* progresszív útját választotta, hanem a visszalépés, a valójában soha nem létezett nemzeti kapitalizmushoz – nálunk a Horthy-korszakhoz – való megtérés reakciós vízióját vetítette/vetíti maga elé. Másként fogalmazva: mintha a mi társadalmaink nem itták volna még ki fenéig a keserű poharat: nem jutottak még túl a kapitalista rendszer igazi megtapasztalásán. Hiszen az államszocialista rendszerek legtorzabb változatukban – mond-

juk, a Rákosi-éra Nagy Imre „padláslesöprési” minisztersége alatt vagy a Ceaușescu-rezsim a falurombolás idején – sem tudhatták alulmúlni a politikai jogfosztottság és a létbizonytalanság, s pláne nem a szociális egyenlőtlenségek (a tömeges nyomor és a hivalkodó fényűzés) terén a hetvenes évek latin-amerikai diktatúráit, Pinochet Chiléjétől Videla Argentínáján át a García Meza-féle Bolíviáig. S persze az is közismert volt, hogy az „ólomévek” katonai rezsimjeit kivétel nélkül a nemzetközi pénzügyi szuperstruktúra: az IMF és a Világbank tartotta gazdasági, az Egyesült Államok pedig politikai kontroll alatt. Míg tehát ezek az újvilági társadalmak *megélt történelmük* alapján immár *jobbra zárnak*, azaz ott a katonai junták egyenruhájába bújt neoliberalizmus súlyosan diszkreditálta a tőkerendszert magát, Kelet-Európában az államszocialista rendszerek veresége, az általuk nyújtott életminőség iránti erős nosztalgiai ellenére, egyelőre mindennemű „baloldali alternatívát” hiteltelen és perspektívátlan opciónak láttat.

Szalai László: Menjünk vissza még kicsit az időben. Hogyan élted meg a rendszerváltást, s utána milyen szerepet vállaltál a baloldali újjászervez(őd)ésében?

Lugosi Győző: A kérdés első részére a válaszom: *rosszul*. MSZMP-tagként és a BAL egyik – mellékszereplő – alapítójaként én is a társadalmi önkormányzatiság megerősítésében és elsősorban az állami tulajdon társadalmiasításában, új közösségi tulajdonformák létrehozásában láttam *volna* kiutat az államszocialista rendszerválságból. Az MSZMP 1989. őszi megszűnése/átalakulása után „átigazoltam” ugyan az MSZP-be, s egy évig az óbudai pártszervezet vezetésében is részt vettem, a kilencvenes választások után azonban inkább másfajta közéleti szerepet kerestem – vagy inkább: teremtettem – magamnak. Megalakítottam a *Budapesti Condorcet Kör*t, egy pár évvel korábban létesült francia baloldali-republikánus, értelmiségi hálózat egyedüli nem frankofón mutációját. A Franciaországban ma is igen aktív *Cercles Condorcet* életre hívója Claude Julien, a *Le Monde diplomatique* legendás főszerkesztője, egyben az egyik legnagyobb és legrégebbi francia civil szervezet, a harmincezer (!) világi egyesületet tömörítő *Ligue de l'Enseignement* akkori elnöke volt (háttérben minden bizonnyal a *Grand Orient*-nal, a progresszív szabadkőműves páhollyal). A budapesti kör a Kossuth Klubot fenntartó – az egyesületi törvény szerint újjáalakult – budapesti TIT-szervezeten belül jött létre. A havonta megtartott vitákat a Klubnak a Petőfi Körig visszanyúló közéleti hagyománya folytatásaként gondoltam/gondoltuk el. A Kör elnökéül Marton Imrét választottuk, aki a francia kommunista *Ellenállás* résztvevőjeként és kiemelkedő marxista filozófusként – többek között Frantz Fanon, Aimé Césaire, Léopold Sédar Senghor munkásságának elemzőjeként – szimbóluma volt a (hon)polgári demokrácia francia, republikánus felfogásának. A Condorcet

Körös vitaestekben az volt a „pláne” – nem „titkot” mondok, hiszen minden transzparensen zajlott –, hogy ha a „marxista szellem napvilága” nem is „ragyogott fel” a vitákon (ahogyan a *Szabad Nép* cikke fogalmazott a Petőfi Körről 1956 júniusában), a „mieink”, vagyis az uralmon lévő liberális és nemzeti-konzervatív oldal által akkor (is) *teljes egyetértésben mellőzött* rendszerkritikai baloldali képviselői egyenrangú szereplőkként szólalhattak meg olyan közérdekű kérdésekben, mint a nők helyzete, a tömegkultúra problémája, a tudomány és a társadalom viszonya vagy éppen a NATO-bővítés ügye. Ez a szempont persze nem is került el az olyan éles szemű, jobboldali közszereplő figyelmét, mint az akkor még az SZDSZ kemény magjához tartozó Tamás Gáspár Miklós, aki nem mulasztotta el, hogy nyilvánosan mutasson rá a Condorcet Kör „kriptokommunista” jellegére...

Búr Gábor: A különböző világnézetűek közötti párbeszéd, ezek szerint, akkoriban még létezett a honi közéletben?

Lugosi Győző: Igen, bár az évek előrehaladtával egyre nehezekebben. Nagyjából a kilencvenes évek végére alakult ki a máig tartó párbeszéd-képtelenség, a saját „híveknek” beszélés „kultúrája” – sajnos, a baloldalon is. „Úttörő” szerepe, tapasztalatom szerint, ebben a rendszer-váltó liberális „kőműnymagnak” volt. Mondok két példát.

A Kossuth Klub frissen kinevezett igazgatójaként az 1994-es országgyűlési választási kampányban a hat parlamenti párt szakértői, majd végül a miniszterelnök-jelöltek részvételével tizenkét részes, egyenként másfél órás, tematikus vitaest-sorozatot rendeztünk a Klubban. A pártok által meghívott közönség előtt lezajlott vitákat a Petőfi Rádió vágatlan, kvázi-élő adásban közvetítette. Kézenfekvő volt, hogy négy évvel később a Klub ismét hasonló rendezvénysorozattal vegye ki részét a választási előkészületekben. Ezt azonban némi huzavonát követően az SZDSZ arrogáns viselkedése, majd elutasítása meghiúsította.

1994-ben *Claritas* néven elemző és tájékoztató csoportot hoztunk létre a Kossuth Klubban a rendszerváltozás után Magyarországon (is) megjelent, s a társadalomra a közvélemény elég széles körében vesélyesnek ítélt (új) vallási mozgalmak, szekták jelenségéről. Miután az 1998–2002-es parlamenti ciklus vége felé a Fidesz-kormány napirendre tűzte az egyházi törvény módosítását – tegyük hozzá: indokoltan, hiszen az 1990. évi IV. törvény tényleg alkalmatlan volt az egyházi bejegyzéssel való visszaélések megakadályozására –, a módosítás előkészítésére, Schanda Balázs fiatal egyházjogász vezetésével, a *Claritas*on belül szakértői műhelyt szerveztünk. Az elkészült és a parlament elé terjesztett javaslat, úgy tűnt, az SZDSZ kivételével mindegyik parlamenti párt számára elfogadható, azaz megkap(hat)ja a szükséges kétharmados többséget. A szocik azonban, engedve a „szadeszos” politikai nyomásnak, az utolsó pillanatban kihátráltak saját módosító indítványaik mögül,

s így az egyházi törvény maradt olyan, amilyen volt – további nyolc évig, hiszen 2002 és 2010 között az ügy jegelve lett. Aminek a következményeit ma láthatjuk...

Szalai László: A Condorcet Köri viták egy részének írott, szerkesztett változata az *Eszmélet*ben jelent meg...

Lugosi Győző: Ezek az anyagok érdekes lenyomatai a kilencvenes évek közgondolkodásának. Az *Eszmélet* szerkesztőségébe egyébként a Condorcet Körön keresztül kerültem: Kapitány Gábor egy közös brüsszeli szereplés s háromezer kilométeres autóút során folytatott beszélgetés után „hívott be” a szerkesztőségbe. Mivel nem sokkal ezután, 1993 őszén a Kossuth Klub igazgatói tisztségét is átvettem – a feladatra nem magam jelentkeztem, hanem az egyesület munkatársai kértek fel rá –, az évtized közepére összeálltak azok a fő elfoglaltságok (egyetemi oktatás-kutatás, a Kossuth Klub irányítása, a Condorcet Kör és az *Eszmélet* körüli feladatok), amelyek aztán éveken keresztül kitöltötték az időmet. A Budapesti Condorcet Kör 1998-ig, Marton Imre haláláig működött.

Szalai László: A Kossuth Klub volt a másik fontos színtere életed e szakaszának...

Lugosi Győző: Volt és maradt is, mert bár 2008-ban az operatív feladatokat új, fiatal igazgatóra bízam, elnökként azóta is részt veszek az egyesület vezetésében. Tizenöt éves igazgatói ténykedésem fő feladata a Kossuth Klub *megmentése* volt, s ez azért tagadhatatlanul a tartalom – tudományos, művészeti és közéleti ismeretterjesztés, felnőttoktatás, tehetséggondozás stb. – rovására ment. E helyen nincs mód (és szükség) e szerfelett bonyolult ügy mégoly rövid ismertetésre sem, amit Lenkovics Barnabás a honi jog és politika fél évszázados viszonyának „állatorvostani lovaként” aposztrofált. Egy kétrészes *Nép-szabadság*-interjúban, amit Rab Lászlónak adtam 2009-ben, s amely a NOL-on olvasható, összefoglaltam a történet velejét. A lényeg: el kellett érjem, hogy az állam mélyen a zsebébe nyúljon, s *kivásárolja* a Kossuth Klub épületét (az egykori Hadik-palotát). Vajon kell-e beszédesebb adat arról, mi ment végbe Magyarországon a rendszerváltozás után, mint az, hogy 1990-ben a Múzeum utcai ingatlan 300 ezer Ft-os könyv szerinti értéken „lett” két akkori „csókos” társadalmi szervezet tulajdona, majd másfél évtizeddel később az állam ennek száznolcvanszorosát, 540 millió forintot fizetett ki azért, hogy Budapest e legismertebb értelmiségi klubja fennmaradhasson? 2006-ban a történet tehát happy enddel zárult, ami annak volt köszönhető, hogy a Kossuth Klub dolgában – rengeteg stressz, idő- és energiaráfordítás árán, ritka kivételként – konszenzust tudtam/tudtunk elérni a parlamenti pártok között. Még hozzá a 2002-es politikai fordulat előtt és után is.

Búr Gábor: Történelmi pályádat afrikanistaként kezdted. Miért esett a választásod Afrikára, közelebről Madagaszkárra?

Lugosi Győző: Afrika-kutatónak indultam, valóban, mármint ha Madagaszkár társadalmát afrikaiaknak nevezhetjük – ami csak részben igaz, hiszen a malgas nyelv, kultúra szubsztrátuma délkelet-ázsiai, „indonéz”. Egyetemi éveim, a hetvenes évek első fele, négy évtized távlatából visszatekintve, az az időszak, amikor a kádári államszocializmus a legjobb formáját mutatta – akkor is, ha „most már tudjuk” (Gaddis), hogy ezek az évek gazdasági szempontból egyben a romlás kezdetét is jelentették. A szellemi életet akkortájt meghatározó viták, legalábbis azok, amelyek engem megérintettek, a „marxizmus reneszánsza” jegyében zajlottak: ekkor „jár csúcsra” (nemzetközileg is!) a marxi formációelméletéről folytatott vita – amit Tőkei Ferencnek az ázsiai termelési módról 1965-ben publikált rekonstrukciója indított el –, ekkor jelenik meg Lukács befejezetlenül maradt az *Ontológiája*, ad Szűcs Jenő munkássága új lendületet a nemzeti kérdésről még Molnár Erik által elindított honi vitának, s ez a hazai Polányi-recepció első időszaka is (még *A nagy átalakulás* nélkül, amely csak a rendszerváltozás után jelent meg magyarul). Mindezeket a szellemi izgalmakat a pesti bölcsészkaron kiváló, nagy hatású tanár-egyházak közvetítették, részben olyanok, akik maguk esetleg nem hagytak hátra jelentős tudományos életművet, viszont szemínáriumiakat valóságos szellemi műhelyként működtették. Hadd említsem meg csupán két „polgárd”-tanárom, Vilmos József és Földes László nevét; utóbbi Tőke-olvasó „speckoljai” vagy a hagyományos gazdaság intézményes beágyazottságáról, a racionalitás szubsztantív értelmezéséről Polányi nyomán előadott magyarázatai az én eszmélésemre (is) döntő befolyással voltak.

Búr Gábor: Afrika történelméről, tudommal, akkoriban Borsányi Károlytól lehetett tanulni az ELTE Bölcsészkarán...

Lugosi Győző: Igen. Borsányi is a keveset publikáló, ellenben rendkívül szuggesztív tanár-egyházak közé tartozott. Ő adta kezembe Gustave Julien-nek a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban fellelhető Institutions politiques et sociales de Madagascar* című, 1908-as munkáját, amely európaiak – kereskedők és hittérítők – által lejegyzett szójhagyományozó történelmi források bázisán mutatta be a prekoloniális madagaszkári Felföld archaikus államainak viszonyait. Az egyetem elvégzése után egyéves „szabad kutatói” ösztöndíjat kaptam a híres párizsi elitképzőbe, az *École Normale Supérieure*-be. (Illik megjegyezni: kiválasztásom inkább a szerencsének, mintsem kiválóságomnak volt köszönhető.) E státusz mindenestre belépést biztosított egy másik „grande école”, az *EHESS* (a braudeli Társadalomtudományi Főiskola) és a *CNRS* (Országos Tudományos Kutatási Központ) posztgraduális szemináriumába,

amely Paul Ottino vezetésével az indiai-óceáni közép- és kora újkori érintkezés kultúrtörténetével foglalkozott. Így aztán elég jó színvonalon tudtam megírni a gyarmati hódítás előtti Madagaszkár államiságáról szóló értekezésemet, amelyben a marxizmus elmélet alapján ábrázoltam a gyarmati hódítás előtti magas viszonyokat, fölhasználva a polányista gazdaságelmélet, a durkheimi–maussi–shalinsi szociológia/antropológia s ezek marxista interpretációja (Maurice Godelier, Emmanuel Terray, Claude Meillassoux) eredményeit. Nincs arról szó, persze, hogy ebben „túl” sok eredetiség lett volna: Alain Delivré vagy Maurice Bloch hasonló úton járt, s velem nagyjából egy időben az enyémnél jobb, komplexebb elemzéseket tett le az asztalra. Ami elméletileg mégis új eredmény volt – mert szerintem volt benne azért ilyen is – azt egy, úgy vélem, ma sem „lejár szavatosságú”, hosszabb tanulmányban összegeztem, *Az uralmi viszonyok eredetéről* címmel.

Búr Gábor: Össze tudnád foglalni ezt röviden?

Lugosi Győző: Megpróbálhatom... De nincs harag, ha valaki ezt a másfél oldalt átlapozza. Először is: a hagyományos társadalmakban a *reciprocitás* – amely itt a *rokonság* mint uralkodó, „rendező” elv megnyilvánulása a társadalmi-gazdasági kapcsolatokban – horizontálisan és vertikálisan, vagyis a mellé- és az alá-főle rendeltségi relációkban egyaránt érvényesül, s a (valódi vagy fiktív) rokoni távolság függvényében ölt *általánosított, kiegyenlített* vagy *negatív* formát. A reciprocitás centrumától, legbelsőbb körétől való távolodás azonban ellentétes következménnyel jár, ha a horizontális, illetve ha a vertikális elkülönülés vonalát követjük: az előbbi esetben a viszony szilárdsága a távolság arányában csökken, míg az utóbbiban – vagyis az uralmi viszonyok terén – növekszik. Amíg egy egyszerű vadászó-halászó közösség *big manje* könnyen elveszítheti hatalmát (tekintélyét, rangját), ha *lekötelezettjei* nem találják elég bőkezűnek, az *alattvalóit* kizsákmányoló „istenkirály” kvázi-despotikus hatalma kétségbevonhatatlan. Az uralmi viszonyok a kölcsönös szolgálat formáját öltik, ideologikusan-illuzórikusan akkor is általánosított reciprocitásként egzisztálnak, amikor a valóságban, a megtermelt javak világában már jó ideje negatív reciprocitás áll fenn, vagyis megszakadt a redisztribúciós folyamat, s létrejöttek a kizsákmányolás viszonyai. A hagyományos társadalomban tehát egyszerre van jelen *illuzórikusan* a reciprocitás általánosított és *reálisan* annak negatív formája, amelynek alapja a társadalom *szubjektív* (bár objektív föltételek által megszabott) *érdekfelfogása*. Mindennek következménye a kizsákmányolás rejtett volta, azaz az osztályszerű elkülönülési folyamat „észrevétlen” módja, az alávetettség konszenzuális jellege.

Ez tehát a „zanzásított” gondolatmenet „polányis” oldala, amit azonban „talpra kell állítani”, vagyis megfeleltetni a *munka* (termelő) és a *tulajdon* (javak elsajátítása) eredeti egységére, illetve megbomlására vonatkozó

marxi alaptézisnek. A két szélső helyzet, az egység (természetadta közösségek) és a megbomlás (kapitalizmus) között, véleményem szerint, jól megragadható közbűlső állapot keletkezik, midőn a tulajdon két inherens eleme/vonatkozása, a *birtoklás* (ami a termelő közösséghez tartozásából fakad) és a *használat* (a termelőnek a közösséghez tartozása által közvetített viszonya a földhöz mint a termelés feltételéhez) elválik egymástól, és/mert az eredeti közösségek felett kialakul egy „magasabb közösség”, tradicionális (törzsi, „ázsiai”) állam. Ettől kezdve a termelők birtokosi attribútumai – vagyis részvételük mindazokban a közös(ségi) döntésekben és tettekben, amelyek a tulajdont érintik – nem alkotnak tulajdont, hanem csak szintén birtoklást: a közösség birtokosi viszony(ulás)ját a tulajdonos államhoz. Megfordítva: az állam tulajdonosi mivolta közvetlenül nem tartalmazza a használat mozzanatát, hanem csak közvetve, a birtokos-közösségek által közvetítve. E kettős közvetítettség folytán a termelő(k) és az állam mint felsőbb közösség nem érintkeznek egymással, azaz egymás számára (mintha) „közömbösek” (lennének). A kizsákmányolás kollektív jelleget ölt, ismét kettős értelemben: mind a kizsákmányolók, mind a kizsákmányoltak mint kollektívák (közösségek) lépnek kapcsolatba egymással: az uralkodó osztály a termelői közösségeket teszi (újra) termelése szervesen feltételei közé. A kollektívákat (kizsákmányolókat és kizsákmányoltakat) összekötő fiktív rokoni kapcsolat az egész társadalmat átható *ideológiaként* jelenik meg, és ugyanazt a szerepet tölti be, mint a feudalizmusban a *hűbéri függés* vagy a klasszikus rabszolgatartásban a törvényt emelt *erőszak*: „gazdaságon kívüli kényszer” (Marx). József Attilával szólva: „Az elnyomás csapatban károg...”

Mármost modern viszonyok között ez az „intim közösségiség” – mint atavisztikus, vagy ha tetszik: *antropológiai* mozzanat, mely fölülírja a társadalmi antagonizmusokat – előbb polgári-demokratikus, politikai-egyenlőség-teremtő *nemzeti eszmeként*, majd a (nemzeti) tőkeérdekeket kiszolgáló *nacionalizmusként* jelenik meg. Ezért van, hogy „a többi izmussal ellentétben a nacionalizmus sosem termelte ki saját nagy gondolkodóit” (Anderson), illetve ahogy Bibó fogalmaz, hogy „az összes politikai ideológia között a nemzet ideológiájának [...] van a legkevesebb sajátos eszmei tartalma”. A nemzeti elv/nacionalizmus: *ideológia*, miként a liberalizmus vagy a szocializmus, de ezekkel ellentétben nincs gondolati, eszmei „anyaga” – előzménye és programja. Ám hogy ez az „atavizmus” mégis mennyire hatásos, arra az I. világháború kezdetének közeli centenáriumán a legkézenfekvőbb példa az 1914-re már minden más társadalmi viszonylatot maga alá gyűrő, összeurópai szélsőnacionalizmus. De idetartozik a mostani, a 2008-as világválság nyomán fölerősödött nacionalista gerjedelem is, amivel a politika olyan rátermett figurái, mint „I. Viktor”, hatékonyan (vissza)éltek/élnek is megalo- és ceszaromán társadalomátalakító projektjük valóra váltása érdekében.

Visszatérve: bár ez a tanulmány anno franciául is megjelent Biernaczky Szilárd *Africana Budapestjében*, de facto visszhang nélkül maradt; em-

lékeim szerint egyedül Wiener György figyelt föl rá, s talán még Sárkány Miska olvasta... Ez – vagy ez is – lehetett az oka annak, hogy nem alakult ki bennem kellő elköteleződés aziránt, hogy időm túlnyomó részét tudósi, kutatói munkának szenteljem. A tanítás – különösen a bolognai rendszer oktrojált bevezetése előtt –, de a szerkesztői munka vagy a Kossuth Klub élén végzett sokrétű vezetői feladatkör is több visszajelzést s így több örömet nyújtott.

Búr Gábor: Nem mellesleg, téged Benyovszky-kutatóként is számon tartanak...

Lugosi Győző: Hát, inkább mellesleg, ha tekintetbe vesszük Benyovszky Móric valódi – szerény – történeti jelentőségét. Minekutána beleástam magam a régi Madagaszkár tanulmányozásába, nem térhettem ki az elől, hogy megvizsgáljam a „Nagy Sziget” állítólagos magyar „királyának” tevékenységét, kritika alá vonva az addig szakemberek (néprajzosok, geográfusok) által is hitelt érdemlőnek vélt *Emlékiratokat*. Érdekes, aprólékos filológiai feladat volt, sikerült is kimutatnom, hogy a *Mémoires et voyages*-ban elmesélt történet – legenda. Pontosabban: *autolegenda*, a világpolgár magyar-szlovák-lengyel kisnemes-báror-gróf „háryjánoskodása”. Hogy csak a lényegét mondjam: az a népcsoport, amely Benyovszky állítása szerint eponim ősének reinkarnációját vélte fölfedezni öbenne, s ezért „nagy királyának” választotta őt, *nem ott élt*, ahol Benyovszky telepe működött; a „sztorit” Benyovszky egy francia kereskedő másfél évszázaddal korábban publikált könyvéből „merítette”... A Benyovszky-„ügy” abból a szempontból is tanulságos volt, hogy feketén-fehéren beigazolódt: a tudomány – ez esetben a történeti kutatás – csekély eséllyel kel versenyre a nemzeti mítoszokkal, pláne, ha valamely tévhitre a nemzeti kultúra olyan nagy „bölénye” teszi rá pecsétjét, mint ebben az esetben a romantikus írófejedelem, Jókai Mór. Az idei kassai európai kulturális évad keretében előadott *Benyovszky* című táncjáték, aminek bemutatóját Balogh Zoltán miniszter celebrálta, jól mutatja, hogy Benyovszky madagaszkári „királysága” éppoly megingathatatlan, mint – mondjuk – a hun–magyar kontinuitás mítosza.

Búr Gábor: Másik szakterületed a Közel-Kelet XIX–XX. századi története, különös tekintettel a palesztinai konfliktusra.

Lugosi Győző: Valóban, közel harminc éve tanítom a térség új- és jelenkori történelmét, s jelentetek meg – viszonylag ritkán – elemzéseket, olykor-olykor az *Eszméletben* is. Vizsgálódásaimban (előadásaimban, szemináriumaimon) a térség történetének holisztikus megközelítésére, a sokszor követhetetlenül bonyolult(nak látszó) *temps événementiel* (eseménytörténeti idő, Braudel) mögött zajló *hosszú időtartamú* meghatározottságok és a *középidéjű*, ciklusszerű folyamatok szétszálazására

törekszem. Felfogásom szerint a palesztinai konfliktusnak egészen a legutóbbi időkhöz azéért volt kitüntetett szerepe a régió sorsának alakításában, mert integrálta a legtöbb ilyen „cikluson” túl a *longue durée*-s meghatározottságokat is.

Az összefüggések részletesebb kifejtésére itt persze nincs lehetőség, de példaként megemlítem az egyik legfontosabb egybefonódó, kettős ciklust. A palesztinai konfliktus, nézetem szerint, a nemzeté válás XIX–XX. századi, hosszú „kihordási” idejű ciklusába tartozó *nemzeti önrendelkezési konfliktus*, méghozzá annak egyedülálló esete. Sehol máshol nem fordul(t) elő ugyanis, hogy egy földrajzilag ily kicsiny (ha csak a „mandátumos” Palesztinát vesszük, mindössze 25 ezer km²-nyi) és gazdasági szempontból racionálisan megoszthatatlan terület (víz-készletek!) *egészére* jelentsen be önrendelkezési igényt két nemzeti közösség – amelyek *valóságos nemzeté* éppen a szembenállás több évtizedes története által váltak, ezáltal interiorizálva gyakran élet-halál harcoként megélt konfliktusukat.

Búr Gábor: Hasonló szituáció – vagyis hogy ugyanarra a területre két egymással szemben álló nemzeti közösség aspirál – Dél-Afrikában is létrejött a nemzeti öntudatra ébredt fekete lakosság és a XVII. században letelepedett európaiak – a búrok – konfliktusában.

Lugosi Győző: Ez igaz, s emiatt – no meg azért is, mert az apartheid rezsim a feketék életképtelen autonóm törzsi „államokba”, bantuszánokba rekesztésével próbálta „megoldani” a konfliktust, ami hasonlóságot mutat az izraeli telepéspolitika következtében kialakult ciszjordániai és gázai állapotokkal –, nem kevesen egyenlőségjelet is tesznek rasszizmus és cionizmus, a korábbi dél-afrikai apartheid rendszer és a zsidó állam politikája között (magam egyébként nem tartozom közéjük!), sőt, az utóbbi megváltoztatását – analóg módon – Izrael-ellenes nemzetközi bojkott meghirdetésével kívánják elérni.

De visszatérve az előző gondolatmenethez: a palesztinai konfliktus inherens módon tartalmaz egy másik nagy, szekuláris ciklust is, a gyarmatosítás – vagy tán pontosabb így: a *gyarmatiság* (*coloniality*; lásd Ramón Grosfoguel cikkét az *Eszmélet* 92. számában) – problematikáját. Ha fölidézzük a cionizmus mint nemzetépítő projekt geneziséét, csakúgy, mint Izrael Állam egész történetét, látható, hogy sikerét ab ovo a *kolonializmus* – először Nagy-Britannia, majd a briteket fel- vagy inkább leváltó Egyesült Államok – térségbeli érdekeivel kötötte össze. Ez a szövetség is ciklust formáz: *A zsidó államban* lefektetett herzli alapvetéstől a *Balfour-nyilatkozaton* és a *Biltmore Programon* át a *Nixon-* és a *Carter-doktrína* jegyében megteremtett s az ifjabb Bush és Ariel Saron közös *war on terror*-jában végsőkhöz vitt amerikai–izraeli stratégiai szövetségig ível. Aminek pendantjaként viszont a palesztin nemzeté válás, *nolens-volens*, az *antikolonializmus*, a gyarmati felszabadítás ügyének vált integráns

részévé, kijelölve egyszersmind a két nemzeti közösség politikai képviseletének helyét a hidegháborús államközi rendszerben, a Közel-Kelet ellenőrzéséért folytatott nagyhatalmi rivalizálásban.

Számos más példát lehetne fölhozni a hosszabb vagy rövidebb időtartamú, egymásba fonódó gazdasági-társadalmi vagy épp' politikai-ideológiai ciklusok magyarázó erejéről (nem csak) a Közel-Keleten. Arról például, ami a mai Egyiptomban történik – a 2011 elejétől zajló eseményeket én kezdetől *forradalomnak* tartom, amiben kevesen értenek egyet velem a térséggel foglalkozó kollégák közül is, de nem baj – aligha lehet reális képet alkotni az ország és az egész térség két évszázados történetének ismerete nélkül. Mint sok más kérdésben, az én számomra itt (is) a világrendszer-iskola 82 éves „fenegyereke”, az egyébként egyiptomi születésű Samir Amin megközelítése, útmutatása irányadó, aki évtizedek óta mesterfokon érvényesíti a braudeli tér-idő szemléletet a jelen világfolyamatainak értelmezéséhez. Amin írásai – nem is titkolt elfogultságom miatt – emiatt valóban kissé „túlreprezentáltak” az *Eszmélet* utóbbi tíz-egynéhány évfolyamában...

Szalai László: Befejezésül szólj röviden arról, hogyan gondolkodsz az *Eszmélet* következő tíz/huszonöt évéről.

Lugosi Győző: Nem akarom a kérdést kikerülni, ám a stafétabot átadását pont azért tartottam időszerűnek – szívem szerint akár a szerkesztőség sokkal radikálisabb megfiatalításával is, a hozzám hasonló idősebbek tanácsadói szerepkörbe húzódásával; ezt azonban a kollégák leszavazták... –, mert úgy vél(t)em, nem a defenzívába szorított társadalmi baloldal általunk reprezentált – mostanra kissé „leharcolt” – nemzedékének az elgondolása az igazán fontos és releváns az *Eszmélet* jövője szempontjából. Ezt a folyóiratot a nyolcvanas évek végén fiatal negyvenesek (és idősebb harmincasok) kis létszámú csapata hozta létre, hogy az „igazi”, rendszerkritikus baloldaliságot, az árral szemben úszva, „átvigye a túlsó partra”. Semmi nem indokolja, hogy a mostani harmincas, negyvenes nemzedék rátermett, képzett s baloldali rendszerkritikára képes és hajlandó tagjai ne kerülhessenek hasonló, *felelős* helyzetbe, „pozícióba”. Ez nem generációs *ellentét*, hanem generációk közötti *méltányosság* és *bizalom* kérdése. Hinnünk kell saját gyerekeink, tanítványaink tehetségében és tiszta szándékaiban. Hisz' ahogyan Mészáros István mondta 2010. október 11-én a Kossuth Klubban: „Nem babra megy a játék, az emberiség elemi létérdeke forog kockán.”

Az *Eszmélet* (első) 100 lapszámának 50 000 000 betűje – 7 000 000 szava, 28 000 oldala – *közkincs*, mely a virtuális térben rendelkezésére áll minden magyarul tudóknak. De leginkább azoknak, akik egy emberhez méltóbb, „tökén túli” társadalom megteremtése érdekében – hasznát veszik.